

Jaké jsou vaše impresy na Evropu? Petr Brod žijící v Čechách má Evropu v sobě. Cítí ji, prožívá ji, vztahuje se ke svým židovským kořenům – a to je zásadní. Možná to znamená mít rovnou více identit, které získáte dlouhodobým pobytem v některých z evropských zemí. Důležité je také mít paměť, jež zaznamenává rozdíly, které obohacují náš pohled na svět, který není plochý jako monitor počítači či display „chytrého telefonu“. Člověk dneška má velké možnosti poznání, ale závisí, jak onu časoprostorovou dimenzi Evropy – ale i světa dokáže zvnitřnit, jak promluví do jeho nitra – a to se odrazí do jeho činů, z něhož se rodí bohatství i demokratické společenství.

Dialog byl natočen v době předkoronavirové.

MS: *Pane Brode, máme-li hovořit o Evropě, začněme prostě: co si pod termínem Evropa vybavíte? S čím si ji asociujete?*

PB: Pro mě je to kontinent, světadíl, moje širší vlast, protože mí předkové nepocházejí pouze z české kotliny, ale protože většina mých předků byli Židé, lze říci, že sem před nějakou dobou přišli z Blízkého východu – a to v antice, dlouhými evropskými cestami patrně přes Řecko, Itálii, dále přes západní Evropu, možná přes Řezno. Tudy zřejmě proudily židovské karavany, možná z Byzance, a proto mě židovství spojuje s větší částí Evropy – protože vznikla židovská diaspora – migrace z Blízkého východu – a to zprvu převážně do severní Afriky a Evropy. To je jedna skutečnost. Druhá skutečnost je, že mí předkové, kteří nebyli Židé, např. má babička z matčiny strany, byli též lidmi, kteří nežili v české kotlině, byť někteří ano, ale někteří byli Rakušané. Já se do určité míry cítím Rakušanem. Pocit zesiluje i to, že se můj otec narodil jako rakouský poddaný, byť v Praze. Jiní předkové mojí babičky byli sudetští Němci, jiní byli germanizovaní Češi – to vše ukazuje, že jsem mnoha nitkami protkán nejen s prostorem českého etnika, ale i s řadou jiných prostorů ve střední Evropě. O některých vím, že např. má židovská babička z otcovy strany se jmenovala Zeckendorf. Její příjmení je odvozeno od malého města Frankácj, odkud její předkové přišli v 18. století do jižních Čech. Jiní předkové, kteří se jmenovali Rab, pocházeli z Frankfurtu nad Mohanem – což je rodina, která se usazovala v severních a jižních Čechách. Toto jsou základní danosti, pak jsou skutečnosti, o nichž by se dalo říci, že jde o Waffel Landschaften, které použil Goethe. Jde o příbuzenství, která nejsou daná krví, avšak která si volíme sami. Tím myslím náklonnosti, spojení, jež pěstujeme, protože nás například spojují s lidmi, kteří jsou nám sympatičtí. Já mám takovou Waffel Landschaft vůči různým územím Evropy – a to z různých důvodů. Nejsilnější Waffel Landschaft je Británie, protože můj otec strávil válečná léta v Anglii, což mu zachránilo život. Já jsem byl vychováván jako anglofil – hovořím dobře anglicky, píšu anglicky, pracoval jsem v angličtině, jako student studoval na London School of Economics and Political Science, pak jsem 7 let žil v Londýně a pracoval pro BBC. Spojení mé rodiny a Británie jde do třetí generace, protože má dcera odchází studovat do Glasgow. Pak jsou zde náklonnosti vzniklé cestováním, případně tím, že jsem někoho potkal, kdo mi byl sympatický. Například Slovensko – k této zemi mám ambivalentní vztah, což je dáno jeho dějinami a jeho rolí za II. světové války. Na druhé straně jsem měl několik přítelkyň, které byly slovenského původu a velmi mi svou zemí přiblížily. Pak je zde Rakousko, o němž jsem již hovořil, ale které mám též rád – nejen proto, že z něj pocházela má babička. Často jsem tam pobýval a některé jeho kraje, instituce, části dějin mne zajímají. Prošel jsem podstatnou část evropských zemí. Velmi se mi líbila Skandinávie, líbila se mi západní Evropa, líbily se mi Benátky, kde jsem byl na svatební cestě. Líbil se mi Řím, kde jsem byl jako reportér atd., atd. Toto vše je pro mě Evropa. Měl bych říci: jsem-li mimo Evropu, vazbu k Evropě si uvědomuji silněji. Silně jsem si ji uvědomoval ve Spojených státech, kde jsem strávil rok jako student. Později jsem tam několikrát cestoval. Krajiny a věci, které jsem tam našel, mě fascinovaly. Věděl jsem, že jsem Evropan – Amerika ve mně podtrhla, že jsem Evropan – například to, že jsem se nikdy nenaučil řídit auto, protože v Americe to bez řízení automobilu nejde. Krom toho jsem přes své rodiče poznal židovsko – křesťanskou tradici, což je též něco výrazně evropského. Zním relativně dobře evropské dějiny – a to rozhodně lépe než dějiny exotických částí světa. Velkou většinu svého života – vlastně celý život – kromě jednoho roku – jsem strávil v Evropě,

nepočítám-li cesty, které byly záležitostí měsíců a jež mě vedly do části Asie, Egypta a jinam. Přesně to ze mě dělá Evropana a tak mě většina okolního světa též vidí. Když přijdu do Ameriky, případně přijedu-li do Izraele, přijedu-li do Egypta, jsem Evropan.

MS: *Měl jste velké štěstí, že jste mohl procestovat svět – s přihlédnutím k cestám po Evropě.*

PB: Štěstí musíte napomoci. To nepřichází samo od sebe. Šlo o zásluhu mých rodičů. Když přišla sovětská invaze roku 1968, rozhodli, že zde nezůstaneme, musíme odejít. Podařilo se nám nelegálně vystěhovat, avšak že jsme odešli v roce 1969 a usadili se v Bavorsku, pro mě znamenalo svobodu cestování, i když ne do komunistických zemí, ...

MS: *... nicméně komunistické země se staly předmětem vašeho zájmu. Prohlašujete, že jste Evropan, což zahrnuje, že znáte historii kontinent, jazyky části evropských zemí, což značí náročnost. Je vhodné uvést, že někteří z nás se k Evropě nehlásí.*

PB: Většina lidí neměla rozdílnou skladbu předků, jako mám já. Většina lidí v České republice se považuje za Čechy, protože o svých předcích ví, že šlo o Čechy, případně neví o jiných předcích. Že já konstatuji, že jsem Evropan, má jednak důvod v té skladbě předků, o které jsem mluvil, ovšem druhý důvod v tom, že jsem intelektuál a vidím věci z patřičného odstupu, což většina lidí nečiní. Lidem to nevyčítám, ale pouze to konstatuji. Josef Novák – z Horní Rybné se nemusí považovat za Evropana, protože to nemá na něj přímý dopad. Mohl v Horní Rybné prožít celý život, nemusí nikam vyjet, asi jej nezajímají osudy islandských rybářů, případně balkánských zemědělců nebo rumunských horníků atd. To vše mě někdy určitým způsobem zajímalo – studoval jsem dějiny a politiku a cítím se s tím propojen. Nejde o normální stav věcí, to je stav věcí intelektuála, který měl možnost **(10:30)** žít v několika zemích a zajímalo jej to. Prosím, nesměšujme moje postoje, nečinme z nich měřítko postojů jiných. Evropané jsou někteří lidé – tím, že se narodili v Evropě a můžeme je za to označit jako pana Nováka, který však tématu Evropy nevěnuje. Na druhé straně jsou lidé, kteří se cítí vědomě být Evropany a vyvozují z toho nějaké důsledky pro svůj život, pro svou veřejnou činnost. Mohou být poslanci Evropského parlamentu, případně lidé, kteří se angažují v otázkách evropské integrace. Mohou to být též lidé, kteří evropanství ztělesňují jiným způsobem. Například jde o umělce, kteří dnes působí v různých zemích. Podívejte se na hudebníky. Jejich pohyb z jedné země do druhé je tak rozšířený fenomén, že mnozí z nich se asi těžko ztotožňují s jednou jedinou zemí a považují se asi za Evropany. Sám pojem evropanství je vhodné definovat a já jsem se pokusil načrtnout tři takové přístupy k evropanství.

MS: *Tuším, že podobně se k evropanství hlásil Václav Havel.*

... Geografie Evropy ...

PB: Pozor, můžeme to zkreslit do karikatury. Jistým způsobem se k Evropě hlásil Adolf Hitler, poněvadž chtěl Evropu nově uspořádat. Jedna z jeho hlavních obsesí bylo, že měl zájem vytvořit Evropu ke svému obrazu.

MS: *Znásilnit ji vojenským způsobem – a to přepsáním jednotlivých států.*

PB: Stalin měl též zájem přetvořit Evropu. Podařilo se mu to z velké části.

MS: *My jsme, bohužel, byli součástí představ obou diktátorů.*

PB: Kdyby svět odpovídal Stalinovým představám, kdyby se mu nikdo v roce 1947 nepostavil do cesty, zařadil by si do své Evropy i Řecko, Jugoslávii, Francii, Itálii. Byla by to Stalinova Evropa. Pojem Evropa sám o sobě není nic pozitivního.

MS: *Když jsem se nad tímto tématem bavil s Martinem Bojarem, říkal cosi v tomto duchu: s Evropou si spojují únos Evropy, to znamená mýtus o Evropě. Jinými slovy – pečlivě se musíme dívat, kdo to vyslovuje a v jakém kontextu.*

PB: Další aspekt je ten, že Evropa je do značné míry kulturní pojem. Hranice Evropy jsou do určité míry fiktivní. Ano, dají se definovat pohořím Ural. Jsou však zeměpisci, kteří se tážou: co je to Evropa? To je poloostrov Asie. Tato úvaha je pramenem sporů, do jaké míry je Rusko součástí Evropy.

MS: *Navrhuj, abychom se u toho zastavili. Je podle vás Rusko součástí Evropy? Jsou tamní představitelé kompatibilní s tím, jaké přístupy správy věcí obecných máme u nás?*

PB: Myslím si, že většina lidí podobné smýšlení nemá. Je to dáno dlouhodobým vývojem, jeho zvláštnostmi, ale též se domnívám, že Rusko se nemůže z Evropy vydělovat – již proto, že chce být její součástí, že se různými způsoby vměšuje do Evropy – někdy pozitivně, někdy negativně, a proto spoluurčuje osudy Evropy. Dále – jeho vládnoucí třídě nikdy nebylo lhostejné, jak se stavěla k Evropě. Rusko se ve středověku považovalo za pokračovatele jedné významné mocnosti, jíž nebudeme popírat, že nebyla evropskou, byť je to předmětem mnoha spekulací, kontroverzí. Byla to Byzantská říše. Rusko se cítilo být jejím pokračovatelem, ochráncem křesťanství na obrovských územích Evropy – a to včetně Balkánu – v době, kdy tam sílila moc Osmanské říše. Později šlo o zatlačení Osmanské říše. Rusko v 18. století přijalo mnohé ideje z osvícenské Evropy: z Francie. Stačí připomenout korespondenci Kateřiny Veliké s Voltairem. Francouzština se stala běžným jazykem ruské šlechty. Carové si za manželky brali ženy z německojazyčných oblastí. Prusko a Rusko byly po dlouhá desetiletí spojenci. Rusko pomohlo zachránit Evropu před Napoleonem. Pro mne osobně se zdála ruská role spíše negativní, protože Napoleon byl pokrokovější než Rusko. Pak zde bylo dlouhé 19. století, kdy se Rusko silně obracelo do Evropy, ale i Evropa začala silně působit v Rusku. Fjodor Dostojevskij je jeden z nejčtenějších evropských autorů a dali by se uvést i jiní – a to do současné doby: Boris Pasternak, Josif Brodskij atd. Z toho pohledu jde mezi Ruskem a Evropou o velkou vzájemnou výměnu. Nezapomínejme, že dvě významné evropské ideologie – nacismus a komunismus silně negativně ohrozily Evropu.

MS: *Na druhou stranu velké oběti přinesly i krásy umění, některé autory jste již zmínil.*

PB: Propojení je úžasné, i když je protkáno obdobím izolace, kdy se Sovětský svaz snažil izolovat od evropských vlivů, ale nikdy se jeho snaha plně nepodařila. Vzhledem k této tisícileté historii lze těžko Rusko z Evropy vydělovat. Má však Janusovu tvář. Jednou tváří je obráceno do Evropy, jinou do Asie. Je zřejmé, že zvláště v současné době posiluje asijská konexe v Šangajské organizaci pro spolupráci, kde kooperuje s Indií, s Čínou atd.

MS: *Nezdá se mu náhodou kooperace s evropskými zeměmi dostatečná a logicky hledá další? Je však možné, že Evropa bude v budoucnu spolupracovat – a to v oblasti obrany.*

PB: Takovou spolupráci si dovedu představit. Je otázka, v jakých časových dimensích hovoříme. Dnes si se mnou takovou kooperaci dovede představit řada dalších lidí. V důsledku klimatologických, demografických problémů nastane nová migrace, migrace velkých etnických celků. Ta by zřejmě směřovala z Afriky, Asie na sever. Též by se nevyhnula Rusku, a to by pak mělo silnější sdílený názor na to, aby migrace nevyústila ve stěhování národů, k destabilizaci zdejších hospodářských i politických systémů. Je otázka, jak dlouho to může trvat. Měli bychom k tomu připočíst expanzi Číny, která by též mohla donutit Rusko k těsnější spolupráci s Evropou. Může se stát, že se jaderné zbraně dostanou do rukou teroristů. Víme, že již dnes, při napětí mezi Ruskem a Západem, dochází ke spolupráci tajných služeb na obou stranách, protože obě země mají zájem na podobných věcech, jako je potlačování mezinárodního terorismu, odříznutí teroristických států od jaderných zbraní atd. Řekl

bych, že budoucí spolupráce je výsledkem ad hoc koalic, kde svou úlohu budou hrát shodné zájmy Ruska a Západu.

MS: *Můžeme konstatovat: je chybné, když se v Evropě z Ruska dělá a priori špatná velmoc?*

PB: Není to chybné. Jde v mnoha ohledech o chladné uvažování a analýzu toho, jaké zájmy Rusko sleduje a jakým způsobem to dělá. Jsme svědky toho, že Rusko se nedrží mezinárodních smluv, a proto je k nám nepřátelské. Je k nám nepřátelské i v mnoha jiných aspektech. Někdy oficiálně, někdy polooficiálně, někdy neoficiálně. Co si například máme myslet o události, kdy velká část ruských poslanců v Dumě je ochotna uvažovat o tom, že účastníci invaze do Československa by měli být považováni za válečné veterány, a tento krok je v ruské - státem ovládané televizi líčen tak, že jejich činnost zabránila tomu, aby se Západ v roce 1968 „usadil“ na československém území se svými zbraněmi atd. Invaze do Československa je náhle ruskou státní propagandou především politicky stavěna do pozitivního světla. Není to snad nepřátelská akce? Pochopitelně, že ano.

MS: *Můžeme to nazvat „ohýbání“ skutečnosti.*

PB: Ani to ne - jde přímo o agresivní lhaní.

... Konstitutivní prvky Evropy ...

MS: *Já si myslím, že bychom mohli otázku pravdy využít k otevření další části úvahy - co jsou konstitutivní prvky Evropy. Můžeme říci, že právě pravda - vztah k autentické podobě může být jednou z hodnot, konstitutivních prvků, které utváří samotnou Evropu.*

PB: Nesouhlasím. Evropa se skládá z konstitutivních prvků, které utvářejí melanž. Evropa byla po tři tisíce let tavícím kotlíkem, protože sama byla - podobně jako Spojené státy - cílem velkých migrací, stala se dějištěm migrací napříč kontinentem, docházelo zde k prolínání nejrůznějších kultur, došlo zde k prolínání všech tří monoteistických náboženství. Co známe jako Evropu, je výsledkem všech těchto mísení a usazování. Že je Evropa křesťanská, neznamena, že je výlučně křesťanská, protože křesťanství je v podstatě založeno na židovství a židovské minority byly přítomny v Evropě od dob římského impéria. Nesmíme též zapomenout na skutečnost, že i islám patří k melanži, z níž vznikla Evropa. Velké části jižní Evropy byly po dlouhou dobu pod islámskou nadvládou. Mluvíme zde o iberském poloostrově, kde proces trval téměř tisíc let, mluvíme o Sicílii, o částech jižní Itálie, mluvíme o velké části Balkánu. To vše jsou významné evropské regiony, které si v sobě též nesou dědictví islámu. V tomto ohledu měl pravdu německý spolkový prezident - předchůdce Joachima Gauka - Christian Wulff, když prohlásil, že islám patří k Německu. Svá slova považoval za aktuální - a to v tom smyslu, že několik milionů Němců je nominálně islámského původu. Jsou to muslimové i skutečným přesvědčením. Viděl bych v tom též historický aspekt, o němž jsem zde mluvil.

MS: *Můžete některé prvky uvést?*

PB: Co jsou konstitutivní prvky? Především jde o dědictví křesťanství, které nakonec triumfovalo nejen nad židovstvím, což bylo poměrně lehké, avšak především v jižní Evropě též nad islámem, jelikož došlo k reconquistě - znovudobytí Španělska. V průběhu devatenáctého století do roku 1912 byli z Balkánu vytlačeni Osmané a Evropa mohla okolo první světové války vypadat jako křesťanský světadíl. Ten se „do sebe“ pustil s obrovskou vehemencí v první světové válce. Mezi sebou vedly boj státy, které se hlásily ke křesťanství. Otázkou je, do jaké míry je křesťanství tmelícím prvkem Evropy? Též se rozdělilo do tří velkých pospolitostí: katolické, reformované, ortodoxní. Křesťanství je od doby reformace prvek, jenž spíše rozděluje, než stmeluje - přesto se jedná o jeden z konstitutivních prvků Evropy. Pak je zde osvícenská tradice, vědecké, racionální uvažování, která je do značné míry ovlivněna islámskou vědou, jež k nám proudila přes iberský poloostrov, případně

přes jižní Itálii. Byli to arabští muslimové, kteří nám zprostředkovali dědictví antického světa, antické filozofie, fyziky atd.

MS: *Tato skutečnost je málo připomínána.*

PB: Každý si to může uvědomit, když se ve škole učí algebru. Co znamená algebra? **(28:38)** Jde o arabské slovo pro základní počítací úkony. Tuto skutečnost je též nutné brát v úvahu.

... Filozofie, věda a kontexty ...

PB: Tradice jde přes nejvyšší bod islámské civilizace v jižní Evropě, pak do renesance, do osvícenství, do racionalistické filozofie až k dnešní moderní vědě. Ano, je třeba zdůraznit – a to bych viděl jako jeden z konstitutivních prvků – že moderní věda má evropské kořeny. Má zprostředkované kořeny – antické, ale to, co známe jako moderní vědu, moderní fyziku, matematiku, přírodní vědy, sociální vědy, je převážně evropského původu. Rozšířila se z Evropy do celého světa.

MS: *Neměli bychom také říci, že věda nám „rozbila“ celek přirozeného světa, jenž byl nevědecký, do jednotlivých subdisciplín? Tím však smysl celku byl dán stranou.*

PB: Otázky, o kterých hovoříte, jsou doménou filozofie. V 18. století dochází k rozchodu s exaktní vědou a filozofií. Do té doby šlo o související disciplíny.

MS: *Humanistické vědy mají s filozofií korespondenci.*

PB: Ale od filologa, sociologa nebude někdo očekávat velké teorie o tom, co spojuje universum dohromady. Toto se spíše čeká od filozofů.

MS: *Na důležitosti poznání celku upozornil český rodák Edmund Husserl, jenž ustavil nový filozofický směr fenomenologii.*

PB: Před ním se snažili o zachycení celku myslitelé Friedrich Hegel, August Comte, Karl Marx, Fridrich Engels, Vladimír Lenin atd.

MS: *Lenin do myšlení vložil silnou revolučnost, zvláště navázal na Marxe. Zde bychom měli konstatovat: rozum, který se projevil ve vědě, byl nepokorný a pro Evropu dokonce smrtící.*

PB: Věda byla využita politicky – a to k tvorbě jaderných zbraní.

MS: *Byl tam jak nárok na poznání, tak na změnu. Filozofové měli svět nejen popisovat, ale též jej měnit, což končilo sociálním inženýrstvím.*

PB: Ano, hovoříte o určitém druhu filozofů, nicméně většina z nich dále bádá ve svých baštách ze slonoviny nebo na univerzitě. Je rozdíl mezi akademickým filozofem, který se usadí Heidelbergu a přednáší tam 40 let o fenomenologii, a zvlčilým filozofem, jako byl Vladimír Iljič Lenin, jenž se pokouší své filozofické koncepce prosadit v realitě.

MS: *Dobrá, porovnáte-li sílu intelektuálů v Evropě a v ostatním světě – jako ve Spojených státech, jak si z toho pohledu vede Evropa?*

PB: Těžko se to porovnává, poněvadž intelektuálů, o nichž hovoříme, jsou miliony na různé úrovni. Řekl bych, že Amerika má silnější systém univerzit. Tam jsou univerzity masový fenomén, některé velmi dobré, ale též špatné. Co se týče ustálené akademické produkce, můžeme tvrdit: Amerika je velmoc, do níž se přesunulo těžiště světového bádání – a to částečně z důvodu nacismu. Tato

skutečnost přinutila ke změně místa řadu kapacit, viz Albert Einstein. Vidíme to na výsledcích Nobelových cen. Silně dominují Američané a jsou to ti, kteří se stali Američany ve studentském věku, jelikož mají evropské kořeny. Propojíme-li intelektuálovství s terciální sférou, se vzděláním, je na tom Amerika velmi dobře. Intelektuálové tam mají velkou úlohu při veřejné debatě. Například prezidenti Spojených států je často vyhledávají – a to kvůli radám, doporučením. Zde bych zmínil vztah mezi Jimmy Carterem a Zbigniewem Brzezinskim, nebo mezi Ronaldem Reaganem a Richardem Pipesem. Takové intervence intelektuálů do politiky v Evropě neznáme. U nás se však často stává, že intelektuál se stane významným politikem. Uvedme příklad – Winston Churchill. Během svého života dokázal napsat mnoho významných knih, Nobelovu cenu obdržel za literaturu. Takových příkladů můžeme nalézt víc. U nás Tomáš Masaryk, případně Václav Havel. Nepodceňoval bych úlohu intelektuálů ve veřejném i politickém životě.

MS: *Ještě k těm politikům. Zmíňme německého Richarda von Weizsäckera, jenž měl blízko ke Karlu Reimundu Popperovi. Jsou podle vás intelektuálové slyšet? Mají prostor? U nás je slovo intelektuál mnohdy karikováno.*

PB: Někdy z dobrých důvodů. Z mého pohledu: intelektuál nemá nárok na pravdu, případně na to být nejbližší k pravdě pro svou intelektuální sílu. I Joseph Goebbles, Hitlerův ministr propagandy, byl intelektuál. Byl to člověk, který měl doktorát z germanistiky. Též si vezměte jiného nacistického ideologa Alfreda Rosenberga. Též intelektuál a zároveň člověk, jenž uvažoval o tom, jak má germánská rasa vymýtit jiné a podobně. Intelektuál sám o sobě není pozitivní, světlá postava. Je otázka, čím to své intelektuálovství naplní.

... Zpět k pravdě ...

MS: *Službou! Václav Havel je v tomto ohledu jasný příklad – následoval Jana Patočku. Služba pravdě je zásadní, a proto jsem jí začal. Lze ji považovat za jeden ze stovebních kamenů. Vy jste s tím však nesouhlasil.*

PB: Bylo by hezké, kdyby služba pravdě byla konstitutivním prvkem. Pak nastává otázka, co je to pravda. Rusové pro pravdu mají dva různé výrazy – pravda a istina. Zde narážíme na jeden ze základních problémů moderních dějin. To je sekularizace světa, vytlačování náboženství z veřejného života. Dokud bylo náboženství určujícím prvkem každodenního života, bylo jednoduché rozhodnout, co je pravda. Bylo to, co bylo v souladu s dogmatem, případně s poznanou pravdou. Jakmile toto měřítko neexistuje a není celospolečenský konsensus, otevírá se možnost tomu, že Goebbles považuje své výplody mysli za pravdu, případně Hitlerovy teze za pravdu? Na druhé straně – my považujeme za pravdu to, co říká o demokracii, lidských právech, evropských dějinách, naší roli v Evropě Václav Havel. Kde je arbitr, kdo to rozhodne?

MS: *Odpovím prostě: svědomí.*

PB: Na čem se zakládá svědomí?

MS: *Na hodnotách, jež si uvědomuje naše duše, díky kterým mohu říci, že „já“ jsem „já“ ...*

PB: Ty jsou však vytlačovány z veřejného prostoru. Stávají se soukromou záležitostí.

MS: *Zde by měla být snaha, aby hodnoty byly tříbeny a aby lidé, kteří zastávají vyšší společenský statut, pomáhali nastavit limity hodnot.*

PB: Lidé, o nichž hovoříte, jsou nuceni se tím zabývat. To, co bylo vkládáno do ústavního pořádku zemí Západu, z toho se vyvinula liberální parlamentní demokracie a v tom je obsaženo americké: „We the people, hold these truths to be selfevident.“ To jsou axiomy, demokratické axiomy. „My, lid

americký považujeme za samozřejmé tyto principy.“ Z toho je pak odvozena ústava. V Británii je tento proces delší - a to od 13. století. Anglie nemá psanou ústavu, ale má tak vžitě zásady, že fungují jako ústava. Z těchto angloamerických tradic, z tradic Velké francouzské revoluce se postupně tyto zásady šířily i do tak exotických oblastí, jako je Japonsko, které má dnes demokratickou ústavu, Turecko, atd. Se zpětnou vazbou se to vracelo do zásad světové integrace - tedy do Charty OSN, díky čemuž máme mezinárodně platnou Listinu lidských práv, máme vlastní listinu lidských práv. Sami si vymezujeme hranice naší veřejné činnosti. I Josef Novák z Horní Rybné se narodil jako občan českého státu, který tyto zásady vtělil do svých zásadních právních předpisů. I náš stát je musí dodržovat. A zaplať Bůh, v normálních dobách, které se nevyznačují katastrofickými hospodářskými krizemi, případně válkami, se většina států těchto ideálů drží.

MS: *Doufám, že budeme pokračovat ...*